

Sınıflar ve Duyguları: Tabakalaşma Çalışmalarında Duygulara Yer Açmak

Merve Betül Üçer¹
İstanbul Üniversitesi

Öz

Sosyolojide sınıf çalışmaları bugün ekonomi merkezlilikten çıkıp kültüre, yaşam tarzlarına ve beğenilere odaklanan yaklaşımlarla daha geniş bir perspektif kazanmıştır. Söz konusu genişlemenin temelinde hem üretimden tüketime geçiş ve hizmet sektörünün ortaya çıkışı gibi ekonomi temelli dönüşümlerin gerçekleşmesi hem de eşitsizliklerin cinsiyet, ırk, sosyal aidiyet gibi pek çok farklı alanda görülmeye başlaması nedeniyle klasik açıklamaların yetersiz kalması yatar. Bu bağlamda duygular ve ahlaki saikler de tabakalaşma çalışmalarında kültürün, alışkanlıkların ve beğenilerin dikkate alınmasıyla birlikte derinleşen analizlerin bir adım ötesindeki eksiklik olarak karşımıza çıkar. Bu itibarla genelde sosyolojide, özelde tabakalaşma çalışmalarında duyguların göz önünde bulundurulması sosyal grup, sınıf, tabaka gibi yapıların analizinde daha derin bir boyutu gözler önüne serer. Zira hangi sınıftan olursa olsun, kişinin değerli nesnelere ve semboller düzenine arayışlar aracılığıyla iştirakinin asıl motivasyonu çoğunlukla saygı, onur ve değerli bir yaşam arayışıdır. Ayrıca eşitsizliklerin meydana getirdiği ve moral boyutu olan ya da olmayan duygu durumları, tabakalara özgü yeni kapitaller ve üyelerince tekrarlanan habituslar olarak okunmalıdır. Dolayısıyla analiz edilmesi çoğu zaman meşakkatli bir süreç gerektiren bu daha derin duygusal habituslar, bir sınıfı ya da tabakayı ve onun üyelerinin davranış tarzları ve beklentilerini anlamının yeni ve önemli bir yolunu ortaya koyar. Bilhassa artık gösterişçi tüketimin merkezde olduğu bir dünyada, ekonomik seviye ve statüler ile bunların taşıyıcısı olan estetik değer ve beğenilerin, kendilerine sahip olma ya da onlardan yoksunluk durumuna göre belirli duyguları oluşturması ya da tetikleme kaçınılmazdır. Bu makale, sosyal tabakalar arası ilişkinin ve etkileşimin analizinde eksik bırakılan duygu boyutunun önemini, bunun ihmal nedenlerini ve sürecini ele almaya çalışarak, örnek olarak sunulan utanma, öfke ve kıskançlık duyguları üzerinden kendinde bir kaynak olarak duygularla tabakalar arasındaki ilişkiyi sorgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler

Sınıf • Tabakalaşma • Duygu sosyolojisi • Duygusal habitus • Utanç • Öfke • Kıskançlık

¹ İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi ABD, İskenderpaşa Mah. Horhor Cad. Kavalalı Sk. No: 1 Fatih 34091 İstanbul. Eposta: merve.ucer@istanbul.edu.tr

Sınıf çalışmalarının bugün ekonomi temelli yaklaşımlardan kültüre, yaşam tarzlarına ve beğenilere odaklanan yaklaşımlara kayması, tabakalaşma analizlerinin pek çok farklı unsuru hesaba katan daha geniş perspektiflerle ele alınmasını da beraberinde getirmiştir. Sınıfın anlamına odaklanan geleneksel sınıf düşüncesine eleştiri olarak ortaya çıkan yaklaşımlar, daha geniş ve derin kapsamlı bir sınıf analizinin gerektiğini belirterek bir yenilenme arayışına girişmiştir (Bottero, 2004). Sınıflardan ziyade eşitsizliklere odaklanmayı gerektiren bu arayış, sınıfın ölümü iddiasından (Waters & Pakulski, 1996), kültürün merkeze alınmasının savunulmasına; kimliklere odaklanan yaklaşımlardan zevkleri esas alan yaklaşımlara kadar pek çok yan alanı içerisinde barındırmaktadır. Bu bağlamda duyguları sosyolojik analizin temel bileşenlerinden biri olarak gören sosyologlar için de tabakalaşma çalışmalarında duyguların önemine yapılan vurgu dikkat çekmektedir. Bugün gelinen noktada duygular ile sınıfsal eşitsizlikler arasında güçlü bir ilişki bulunduğu iddia edilmesine rağmen, sınıfsal eşitsizliklere verilen duygusal ve psikik tepkiler ele alınmak istendiğinde araştırmacılar genellikle bireysel psikoloji alanına yönlendirilmekte, hatta sosyoloji alanında bile bu tür duygusal tepkiler bireyselleştirilerek ele alınmaktadır (Reay, 2005). Buna karşılık bireyler için şu veya bu beğeni ve kültürel tercihin cazip ya da hor görülen bir konumda bulunmasını sağlayan şeyin duygusal ve ahlaki saikler olduğu söylenebilir. Dolayısıyla duygular ve ahlaki saikler, tabakalaşma çalışmalarında kültürün, alışkanlıkların ve beğenilerin dikkate alınmasıyla birlikte derinleşen analizlerin bir adım ötesindeki eksiklik olarak karşımıza çıkar. Bu itibarla genelde sosyolojide, özelde tabakalaşma çalışmalarında duyguların göz önünde bulundurulması sosyal grup, sınıf, tabaka gibi yapıların analizinde daha derin bir boyutu gözler önüne serer. Zira “duygular yapılaşmış ilişki örüntülerinde ortaya çıkar ve bir süre sonra sosyal yapıyı kuvvetlendiren veya değiştiren eylemin temelini şekillendirir” (Barbalet, 2004, s. 65).

Sosyal tabakalar arası ilişkinin ve etkileşimin analizinde eksik bırakılan söz konusu boyutun nedenlerini, ihmal sürecini ve önemini ele almaya çalışan bu makale, sosyal yapı ve duygu arasındaki ilişkinin mahiyetine bir boyutuyla ışık tutmaya çalışan giriş niteliğinde bir çalışmadır. Türkçe literatürde konunun hemen hiç ele alınmamış olduğu da göz önünde tutulduğunda, konuyla ilgili tartışmaların mahiyetine ve yöneldeği alanlara işaret edilerek tabakalaşma konusunda yapılacak sonraki çalışmalar için bir perspektif oluşturulması amaçlanmaktadır. Bu minvalde öncelikle klasik sosyoloji çalışmalarında duyguların ihmal edilmesinin nedenlerine ve boyutlarına işaret edilecek, ardından genelde sosyolojide özelde tabakalaşma çalışmalarında duygular üzerinde yapılan tartışmalar ele alınarak duygular ekseninde tabakaların analiz edilmesinin önemi aktarılacak ve son olarak bu tartışmalara bir örnek olması hasebiyle utanma, öfke ve kıskançlık duygularının sınıflar üzerinden bir okuması yapılacaktır.

Klasik Sosyolojide Duyguların İhmal Edilen Boyutu

Sosyolojik analizlerde duyguların önemini ele alan ve sosyal yapı-duygu ilişkisini inceleyen çalışmalarda ilk olarak göze çarpan nokta, sınıf çalışmalarında duyguların yerinin ihmal edilmesine yapılan vurgudur. Yalnızca sınıflara özgü olmayan bu durum, klasik sosyolojinin rasyonel olana yaptığı vurgu doğrultusunda uzun yıllar duyguları yok saymasıyla ilgilidir. Durkheim, Tarde, Le Bon gibi kolektif davranışa odaklanan düşünürlerin kalabalıkların duygularına önem verirken, bu duyguların etkilerini ya da farklılıklarını göz önünde bulundurmaması gibi, Weber de duygulara dayalı eylemi irrasyonel görür (Scheff, 1979, s. 3). Aslında lidere duygusal bağlılık ve liderin olağanüstü nitelikleriyle meşrulaştırılan karizmatik otoriteden söz ederken ya da büyü bozumu kavramını kullanırken Weber daima duygulara da atıfta bulunmuştur. Bununla birlikte Hochschild'ın vurguladığı üzere mesele duyguların yok sayılmasından öte irrasyonel olarak nitelenmesidir:

Weber, davranış olarak atıfta bulunduğu irrasyonelite ile duygu olarak atıfta bulunduğu irrasyoneliteyi birbirine karıştırır. Weber rasyonel olan bir toplumsal eylem modeli vaz eder, öte taraftan duyguya dayalı fiiller -cehaletle ya da geleneğe dayanan fiilde olduğu gibi- non-rasyoneldir. Bununla ilgili iki problem bulunduğunu düşünüyorum: Rasyonelite ile duygusuzluğun birbirine karıştırılması ve duygular ve hislerin bireylerin rasyonel eylemlerinin ve günlük yaşamdaki kurumlarının genel işleyişinin gerektirdiği şeyler olmadığı iması. Weber, duyguların önemli olduğunu düşünür ve duyguların, metodolojik bir araç olarak değerlendirdiği şeyden kaynaklanabilecek “rasyonalistik bir eğilim” olmasını uygun görmez. Fakat ben buradan Weber'in hadiselerin gidişatına etki etme anlamında duyguların ne kadar zorunlu olduğu fikrine sahip olduğunu anlamıyorum (Hochschild, 1975, s. 284–285).

Hochschild pasajın devamında iddiasını borsa örneği üzerinden açıklar. Buna göre Weber, sözgelimi borsadaki ani iniş çıkışlar esnasında duyguların devreye girdiğini düşünür ve bu duyguları irrasyonel olarak niteler. Bununla birlikte borsacıların yaşamında duyguların yalnızca panik durumunda ortaya çıktığını söylemek mümkün değildir. Bir borsacı normal bir günde tatmin, heyecan, kaygı, elem, neşe gibi pek çok duyguyu yaşayabilir ve bunlar irrasyonel olarak nitelenemez. Dolayısıyla yalnızca istisnai durumlara odaklanıp duyguları irrasyonel olarak nitelenmek yerine, duyguları gündelik yaşamda rasyonel eylemin bir parçası olarak görmek ve değerlendirmek gerekir (Hochschild, 1975, s. 185). Hochschild'ın Weber üzerinden yaptığı eleştiriyi klasik sosyoloji çalışmalarına genelledebilmek mümkündür. Zira örnek olarak Simmel, modern dönemde duygusal davranışın arka plana atıldığına işaret ederken, aynı zamanda duygusuzluğun birlikte yaşamın tek ortak yolu olduğunu savunur (Scherke, 2010, s. 267). Kemper'in *Research Agendas in the Sociology of Emotions* isimli eserinde vurguladığı gibi, 1930'lardan itibaren sosyolojide hâkim olan rasyonel insan kavramı nedeniyle, genel olarak duygular sosyoloji çalışmalarından dışlanmış-

tır (1990). İnsan davranışlarını hesaplanabilir kılmak isteyen sosyoloji için rasyonel insan kavramı, duyguların irrasyonel olarak nitelendirilmesine ve kenara itilmesine neden olmuş ve bu durum bir yandan “Zeitgeist” kavramına atıfla toplumdaki genel değişimle de irtibatlandırılmıştır (Scherke, 2010, s. 268). Öte yandan sosyolojinin kuruluş döneminde bir branşlaşma çabası içerisinde olması, psikolojinin çalışma alanı dâhilinde görülen duyguların kenara itilmesinin ve duyguların ancak sosyoloji için tam anlamıyla bir kurumsallaşma gerçekleştiğinde açılan yeni alanlarla birlikte çalışmalara dâhil edilebilmesinin bir diğer nedenidir. Bütün bu faktörler çerçevesinde hem genel olarak sosyolojide hem de sınıf çalışmalarında duyguların ele alınmasında atıflardan öteye gitmeyen bir muğlaklığın söz konusu olduğu söylenebilir. Sınıfları salt ekonomik ayrışmalar üzerinden ele alan erken dönem sınıf çalışmalarında duyguların sınıf oluşumundaki etkisi hemen hemen hiç dikkate alınmamakla birlikte, klasik sosyologların sınıflar söz konusu olduğunda da derinlemesine analizine yer vermeksizin yalnızca duyguların önemini ima eden atıflarının bulunduğu söylenebilir. Bu bağlamda sınıf ilişkilerini sömürü ekseninde tamamen ekonomi merkezli olarak açıklayan Marx ve takipçileri için “yabancılaşma” ve “sınıf öfkesi” bir kenara bırakıldığında söz konusu muğlak analizin dahi eksik kaldığı söylenebilir. Sınıf çalışmalarının uzun yıllar Marx’ın açtığı çizgide ilerlemesi de bu durumu pekiştirmiştir.

Öte yandan sınıf çalışmalarının üretim odaklı çalışmalardan tüketim odaklı çalışmalara kayması, literatüre yeni bir perspektif kazandırmıştır. Bu noktada kültüre, alışkanlıklara, beğenilere yaptığı vurguyla Bourdieu’nun etkisi önemlidir. Bourdieu’nun sembolik, sosyal ve kültürel kapitale yaptığı vurgudan hareketle, “duygusal kapital” gibi kavramlar üretilmiş (Nowotny, 1981) ve sınıf kültürüne, tüketime ve daha özelden toplumsal cinsiyete odaklanarak duyguları ele alan çalışmalar ortaya çıkmıştır. Ne var ki duygulara vurgu yapan çalışmalar sınıfların ekonomik olarak değil kültürel ve değerlere bağlı pratiklerle bir bütün olarak inşa edildiğini öne çıkarsa da, ekonominin en belirgin gösterge olması sınıf teorilerinin üretimden tüketime evrildiği bir dönemde, sınıf bağlamında duygu analizlerinin de tüketim çerçevesinde şekillenmesini kaçınılmaz kılmıştır. Bu durumun sosyal teorinin sınıflar üzerinde kullanılmasıyla ilgili olarak şu sorular ekseninde önemli bir boşluk inşa ettiği söylenebilir: Duygular nereden kaynaklanır; neden ortaya çıkarlar; sosyal sınıf pozisyonlarına nasıl bağlıdır ve bazı tüketim pratiklerini nasıl harekete geçirirler? Oysa bu sorular çoğu zaman ihmal edilerek duygusal durumlar genellikle tüketim literatüründe psikososyal bağlamdaki yerleri layıkıyla belirlenmeden nadiren ortaya çıkan durumlar olarak çerçevelenmiş ve yanlış yorumlanmıştır (Rafferty, 2011, s. 239–241).

Sosyolojide Duygu Araştırmaları ve Sınıf-Duygu İlişkileri

Bugün hem 1970’lerden itibaren ortaya çıkmaya başlayan duygu sosyolojisi alanının gelişimi hem de gelinen noktada sınıfları açıklamada ekonomik etkenlere

odaklanmanın yetersiz kaldığının görülmesi, tabakalaşmanın farklı boyutlarına odaklanan çalışmaların ortaya çıkmasına etki etmiştir. Söz konusu iki etkenden duygu sosyolojisinin ortaya çıkışı, Goffman'ın öncülük eden çalışmaları bir yana bırakılırsa, 1970'lerin sonunda Randal Collins (1975), Theodore Kemper (1978), Arlie Hochschild (1979), Thomas Scheff (1979) ve David Heise (1979) gibi düşünürlerin çalışmalarıyla gerçekleşmiştir. Duyguların sosyal yapı, kurum ve etkileşimle ilgisine odaklanan bu çalışmaların çoğu doğrudan sınıf ekseninde yapılan çalışmalar olmasa da, duyguların kendisini birer kaynak olarak gördükleri için, özellikle güç ve statü bağlamında tabakalaşma çalışmalarına önemli katkılar sunmuşlardır. Bilhassa bu konudaki en erken teşebbüslerden biri olarak Kemper'in *Social Interactional Theory of Emotions* isimli kitabı ile güç ve statü odaklı teorisi, duyguların kişilerin sosyal hiyerarşideki konumlarına dair kabullerine bağlı olarak ortaya çıktığını göstermesiyle ayrı bir önemi haizdir. Zira Kemper'a göre kişinin sosyal hiyerarşideki pozisyonuna dair yorumu değerler, arzular ve inançlar doğrultusunda şekillenir (Von Scheve, 2013, s. 17). Durkheim, Goffman ve Collins çizgisinden hareketle teorisini güç ve statü üzerine kuran Kemper (1978, 2011), duyguların oluşumunda bireyin kendisini karşısındakinin güç ve statüsüne eşit, yetersiz ya da üstün olarak görmesinin etkili olduğunu savunur. Gücün fazla olduğu durumlarda eğer kişi sorumluluğu üstleniyorsa suçluluk, sorumluluğun başkasına ait olduğunu düşünüyorsa öfke ya da megalomanlık hissederken; gücün eşit görüldüğü durumlarda güven, yetersiz görüldüğü durumlarda ise anksiyete hisseder. Aşırı statü utanca yol açarken, yetersiz statüye sahip olma hissi depresyona yol açar. Aynı şekilde gücün ya da statünün kaybı da belirli duyguların ortaya çıkmasına neden olur.

Duyguları sosyolojik perspektifle ele alan ilk sosyologlardan biri olan Arlie Hochschild'ın çalışmaları da tabakalaşma-duygu ilişkileri bağlamında önem arz eder. 1975 yılında yayımlanan "The Sociology of Feeling and Emotion: Selected Possibilities" ve 1979 yılında yayımlanan "Emotion Work, Feeling Rules and Social Structure" isimli makalelerinin yanısıra özellikle 1983 yılında yayımlanan *The Managed Hearth: The Commercialization of Human Feeling* isimli eseri, ortaya attığı "duygu işçiliği" ve "duygusal emek" gibi kavramlarla tabakalaşma çalışmalarına başka bir boyut kazandırmıştır. Hochschild'ın çalışmasından hareketle Türkçe literatürde de pek çok çalışmada farklı açılardan ele alınan (Avcı & Boylu, 2010; Başbuğ, Ballı & Oktuğ, 2010; Çelik & Turunç, 2011; Güngör, 2009; Kart, 2011; Kaya & Serçeoğlu, 2013; Oral & Köse, 2011; Özkaplan, 2009; Seçer & Çınar, 2004; Şengül, 2009) duygusal emek kavramı, hizmet sektörünün gelişmesiyle birlikte işin karakteristiğinin değişmesi ve artık çalışanların fiziksel ya da zihinsel olarak sarf ettikleri çabanın ötesinde duygusal olarak da emek sarf etmeleri gerektiğini ortaya koyan bir kavramdır. Bu eksende Türkçe literatürdeki söz konusu çalışmalar daha çok hizmet sektörü çalışanları üzerine odaklanarak, duygusal emek ile tükenmişlik, iş memnuniyeti, iş doyumunu vb. arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalışmaktadır. Dolayısıyla turizmden, işletmeye, ekonomiden

kamuya kadar pek çok farklı alanda yayınların yer aldığı görülmektedir. Bununla birlikte sosyolojik açıdan pek çok veri sunmasına rağmen, ilgili çalışmalarda sosyologların konuyu ele almasındaki eksiklik göze çarpmaktadır. Öte yandan “hislerin kamusal olarak gözlemlenebilen yüz ve beden ifadeleri yaratmak üzere yönetilmesini ifade eden ve bir ücret karşılığı satıldığı için değişim değeri bulunan” (Hochschild, 2003, s. 7) duygusal emek kavramı, özellikle müşterilerle birebir iletişimde bulunan çalışanların duygularını kontrol ederek bunları kendisinden beklendiği yönde dönüştürmesini ifade eder. Karşıdaki insanda belirli duygular oluşturmak için duyguları yönetme sürecine işaret ederken Hochschild, Goffman’ın yaklaşımından hareketle hizmeti şov, hizmet sunanı aktör, müşterileri seyirci ve işin yapıldığı yeri sahne olarak ele alır (Çelik & Turunç, 2011, s. 228). Mavi yakalılar ile hizmet sektörü çalışanları arasında yaptığı karşılaştırma ile duygusal emek hususunda uzmanlaşmanın gerçekleşmesini ortaya koymaya çalışan Hochschild, hizmet sektöründe çalışanların başkalarına pozitif enerji aşılarken kendi duygularını kontrol ettiklerini göstermeye çalışır. Ebeveynlerin duygusal sosyalleşme pratiklerini de etkileyen bu durum, orta sınıfa mensup çocukların alt sınıfa mensup çocuklara kıyasla hislerini dönüştürme konusunda daha başarılı olduklarını gösteren sınıfsal veriler de sunar. Bu yaklaşım iki sektör çalışanlarının duygu yönetiminin sıklığı ve türleri doğrudan kıyaslanmadığı için eleştiriliyor olsa da (Thomits, 1989, s. 324), pek çok çalışmaya kaynaklık eden önemli veriler sunar. Örneğin duygusal emek ile yabancılaşma arasındaki ilişki üzerinde duran Kaya ve Serçeoğlu (2013), çalışanlardan beklenen duygusal davranış kalıplarına uymak için bastırılan ya da göstermelik olarak sergilenen duyguların “iş memnuniyetsizliği”, “duygusal uyumsuzluk”, “duygusal yorgunluk” ve “işe yabancılaşma”ya yol açtığını göstermektedir. Ayrıca yabancılaşma düzeyinin kadrolu ya da geçici olma gibi statülere bağlı olarak değişmesi de tabakalaşma çalışmaları açısından anlamlı bir veri sunar (Kaya & Serçeoğlu, 2013, s. 331–332). Bugün sosyolojide tabakalaşma çalışmalarının sınıf analizlerinden meslek gruplarına kaymış olması da Hochschild’ın ve takipçilerinin çalışmalarına ayrı bir önem katmaktadır.

Randall Collins’in duygu ve sınıf ilişkilerini ele alan çalışmaları (1975; 1990) Durkheim ve Weber gibi öncülerin teorilerini genişletmesiyle ayrı bir önem taşır. Collins mikro-sosyolojik bir perspektifle, Durkheim’in toplumu bir arada tutmanın kaynağında ahlaki dayanışma üreten bir mekanizmanın yer aldığı iddiasını, duyguları üreten bir mekanizma şeklinde genişletir. Bilhassa Weber’in gündelik hayatta sürdürülen tabakalaşmayla tasnif edilen statü grupları ya da ekonomik eylemin motivasyonu olarak ele alınan din gibi analizlerinin de merkezinde duyguların yer aldığı iddiasıyla Collins, topluma dayanışmayı sağlayan ya da itaat, egemenlik gibi hiyerarşik duygularla çatışmayı harekete geçiren şeyin duygular olduğunu dile getirir. Ancak klasik sosyoloji teorilerinde değerler ya da meşruiyet uzaktaki soyut kavramlar olarak kalırken, bunların mikro-sosyolojiye dönüştürülmesi karşımıza duyguları çıkarır (Collins, 1990, s. 28). Burada, Collins’in teorisinin temel oluşumlarından birini teşkil

eden makro-sosyolojik olguları mikro-gerçekliklere dönüştürme çabasının duygular üzerine uygulanması söz konusudur denilebilir. Collins, Goffman ve Garfinkel'den hareketle “etkileşimsel ritüel” ve “duygusal enerji” kavramsallaştırmaları üzerinden güç ve statü ritüellerini tabakalaşmış etkileşim ritüelleri olarak analiz eder. Güç ritüellerinde emir veren ve emir alan üzerinden bir çözümleme yapılır: emir alan, verenin ne istediğini söylemeden yapmak için çok çaba sarf ederken; veren kendinden daha aşağı olanın zihni üzerinde egemenlik hissi oluşturmak ve onların egemenlik isteğini kırmak için baskıyı kullanır. Bu ilişkide güçlü fakat karmaşık duygular hissedilir. Emri veren egemenlik, alan zayıflık hisseder; ancak diğer yandan emir-alan zayıflık, depresyon, korku gibi negatif duygularının yanı sıra hâkim olanın duygu durumuyla güçlü bir duygusal enerji, baskınlık ve öfke hisseder (dövülen çocukların ileride saldırgan olması gibi). Aynı şekilde aşırı baskı kullanan emir-veren kişiler için de baskı yaptıkları kişilerden rol alımıyla gerçekleşen bir sado-mazoşist kişilik sergilenmesi söz konusudur. Bu durumda her iki hiyerarşideki kişi de dominantlık, korku, öfke ve pasiflik gibi duyguların bir karışımını hisseder. Bu minvalde güç ilişkileri analizinde rol alımı, belli bir hiyerarşiye ait olan duygulardan söz etmeyi zorlaştırır. Ancak emir-alanın eylem halinde korku hissetmesi gibi belli durumlarda belli duyguların ortaya çıktığı bir ilişkisellikten söz edilebilir (Collins, 1990, s. 34–36).

Sınıf ilişkilerinde duyguların önemini gösteren önemli isimlerden bir diğeri Richard Sennett'tir. Bilhassa Sennett ve Cobb'un *The Hidden Injuries of Class* (1993) isimli eseri, sınıf mensubiyetinin altındaki daha derin duyguları sorgular ve sınıf ilişkilerinin hatta gündelik hayatın temelinde insanın saygınlığını kazanma ve koruma talebinin yer aldığını iddia ederek duyguların eşitsizlikle ilişkisinde temel bir noktaya işaret eder. Toplumsal hiyerarşide yukarı doğru hareketlilikle ortaya çıkan “statü uyuşmazlığı”nın gerçekte daha derin duygularla ilişkisinin olup olmadığı sorusu sınıf ilişkilerinde yeni tartışmalara imkân tanır. Eğitimle gelen toplumsal saygının, kişinin kendisine saygısını yitirmesine vesile olması üzerinden kendine saygı ve toplumsal saygı arasındaki paradoks ve dolayısıyla sınıfsal konumun kişiselliği ortaya koyulur. Böylece sınıfsal kayıp ve kazanımlarda arzulanan ya da kaçınılan şeyin maddi değişimin ötesinde saygı olduğu gösterilmek istenir.

Burada kısa bir tasvirine yer verilen çalışmalar sadece duygu sosyolojisinin temel metinlerini oluşturmakla kalmaz, aynı zamanda tabakalaşma ve duygu ilişkisiyle alakalı yeni sorular gündeme getirirler. Bu soruları bizatihi tabakalaşma çalışmaları içinde ele almak, tabakalaşma alanında duygulara yer açmanın temel yollarından biridir.

Tabakalaşma Çalışmalarında Duyguları Ele Almanın Önemi

Psikoloji ya da felsefeden farklı olarak sosyolojinin duyguların sosyal olanla, yani zamana, mekâna, kültüre vb. bağlı olarak değişen durumlarla irtibatını göz önünde bulundurması, duyguların sosyal gruplar, sınıf ve tabaka gibi bireylerin ötesindeki

yapılarla irtibatlı bir şekilde ele alınmasına imkân tanır. Böylece duygular hem belirli durumlara has, psikik, gelip geçici şeyler olmanın ötesinde anlamlar taşıyan hem de toplumsal olanı anlamlandırmaya vesile olan bir boyut kazanır. Duyguların evrensel mi olduğu yoksa kültürden kültüre değişen bir mahiyet mi arz ettiği yönündeki teorik tartışmalar ve pozitivist, inşacı ya da sembolik etkileşimci gibi yaklaşımlar arasındaki farklılıklar (Kemper, 1990, s. 5–17; Thoits, 1989, s. 319–320) makalenin sınırlılıkları itibariyle bir yana bırakılırsa, sosyolojik perspektifle duyguları ele almak onların daha geniş kapsamlı, sürekli ve değişimi belirli toplumsal şartlar ekseninde gerçekleşen boyutunu takip etmemizi mümkün kılar. Tabakalaşma-duygular ilişkisi bu minvalde ele alındığında, hem duyguların hem de toplumsal tabakaların daha derinden bir analizi ortaya çıkacaktır.

Söz konusu derinden analizin gerçekleştirilmesi için üzerinde durulması gereken ilk nokta, sosyal tabakaların yalnızca bireyin kendisine ya da karşdakine bakışıyla değil, aynı zamanda iyi yaşam araçlarına ulaşma imkânlarıyla ilgili olmasıdır. Bir başka deyişle bir sınıfa ait olmak, başkalarının bize “sınıf biçerek” şu ya da bu değerlendirmelerde bulunmasıyla değil, bizim ve başkalarının değerli gördüğü iyi yaşam araçlarına ne derecede sahip olduğumuzla alakalı bir durumdur. Bunlara ulaşma imkânlarındaki eşitsizlikler, kişiyi sadece bazı kaynaklara ulaşmaktan mahrum bırakmaz, aynı zamanda kendi sınıfsal konumuna özgü duygu durumlarına sahip kılar. Dolayısıyla bir sınıfı ya da tabakayı doğru anlamak, sadece o tabakadaki kişilerin iyi yaşam koşullarına ulaşma imkânları ve yaşam tarzlarıyla ilgili araştırmalarla mümkün olmaz. Bu imkânların ya da imkânsızlıkların ortaya çıkardığı duygular ve bunun da ötesinde kendinde birer kaynak olarak ortaya çıkan duyguların söz konusu imkânlara etkileri de tartışılmalıdır. Bu tartışma için en genel anlamda üç tür soru ele alınabilir:

- i. Bireyi en çok meşgul eden şeyler nelerdir? (iş-emek-meşguliyet-kazanç)
- ii. Birey neleri elde ettiğinde daha iyi bir yaşama sahip olacağını düşünür? (güç, statü, değerli nesnelere)
- iii. Birey başkaları kendisine nasıl muamele ettiğinde üzüldür ve başkalarına nasıl muamele etmesi gerektiğini düşünür? Ne tür davranışlarda bulunduğu utandır ya da suçlu hisseder ve bu davranışlar niçin bireyi böyle bir duyguya sevk eder? (duygu ve moral değerler)

Sınıfsal yapıyı ve sınıfın üyelerinin yaşam tarzı, beklenti, değer biçme, başkalarına ve kendilerine karşı muamele gibi davranışlarını anlayabilmek için buradaki her üç soru da hayati derecede önem taşır. Birinci sorunun cevabıyla birlikte ortaya çıkan yaklaşım; şu ya da bu sınıfa ait olmanın temel göstergesini, emek sarf ettiğimiz meşguliyet alanlarının çeşitlerine ve bu meşguliyet alanlarının ortaya çıkardığı ekonomik değerle ilişkimize bakarak belirler. Marx’ın sınıfla ilgili analizleri daha çok bu nokta

üzerine yoğunlaşır ve sınıfın sosyokültürel göstergelerine temel teşkil eden şeyin bu nokta olduğu düşünülür. Diğer taraftan Bourdieu, sınıfsal yapının bireyler üzerindeki nüfuz ve egemenliğinin, sadece bu faktörle açıklanamayacağını; bunun yerine söz konusu egemenliğin daha yumuşak formları bulunduğunu söyler ve bunları *kültürel kapital* ve *habitus* terimleriyle açıklar. Ona göre sınıfsal yapının üyeleri üzerindeki nüfuzu, daha çok gizli veya derin yapılar ve tecrübeler olarak yorumlanabilecek kültürel kapital ve habitus üzerinden gerçekleşir. İkinci soru esas itibariyle bunlara ilişkin bir cevap ister; zira statü ve güç arayışı ile alışkanlıkların (*habits*) bir kombinasyonu olarak kendisini gösteren *habitus* ve *kültürel kapital* (Sayer, 2005b, s. 16), Bourdieu için ekonomik, kültürel ve toplumsal açıdan değerli bir nesnelere ve bazen semboller düzeyini ifade eder. Bu nesnelere ve semboller düzeni, üyelerin ait olduğu sınıfsal konumu belirleme ve yorumlamanın daha elverişli ve derin yollarını sunar. Aslında üçüncü soru Bourdieu'nun sınıfsal nüfuzun derin ve gizli yapıları olarak yorumladığı *kültürel kapital* ve *habitus* alanına dair bir genişletme teşebbüsü olarak yorumlanabilir. Böyle bir teşebbüsün iki nedeni vardır. Birincisi, “statü ve güç arayışları”nda sınıf üyelerinin, kendi hayatlarını yaşarken öz-saygı, onur, başkaları tarafından değer verilme isteği gibi duygular tarafından yönlendirilen değer bağımlı duygusal arzularının oldukça önemli bir rol oynamasıdır. Burada Bourdieu'nun “arayışlar”a ilişkin vurgusu önemli olmakla birlikte, bireyin hayatında bu arayışları yönlendiren eşitsizliğin Bourdieu'nun analizinde olduğu gibi estetik değil, daha çok moral ve duygusal boyutunun öne çıktığını hesaba katmak gerekir (Sayer, 2005b, s. 16). Çünkü hangi sınıftan olursa olsun, kişinin değerli nesnelere ve semboller düzenine arayışlar aracılığıyla iştirakinin asıl motivasyonu çoğunlukla saygı, onur ve değerli bir yaşam arayışıdır. İkinci olarak, eşitsizliklerin meydana getirdiği ve moral boyutu olan ya da olmayan duygu durumları, tabakalara özgü yeni kapitaller ve üyelerince tekrarlanan habituslar olarak okunmalıdır. Bir sınıf üyesinin sınıfsal aidiyetinin daha derin ve yumuşak göstergeleri olarak evinde şu ya da bu mobilyayı, üzerinde şu ya da bu giysiyi, hatta mutfağında şu ya da bu malzemeleri görmemizi veyahut onun şu ya da bu beğeniye sahip olduğunu fark etmemizi sağlayan şey, sınıfa özgü saygı, utanç, kıskançlık ve haset gibi duygusal habituslar olabilir. Dolayısıyla analiz edilmesi çoğu zaman meşakkatli bir süreç gerektiren bu “daha derin” duygusal habituslar, bir sınıfı ya da tabakayı ve onun üyelerinin davranış tarzları ve beklentilerini anlamamanın yeni ve önemli bir yolunu ortaya koyar. Bu nedenle Sayer, “eğer sınıfın önemini anlamak istiyorsak sosyologların yapmaya eğilimli olduklarından daha ciddi bir biçimde normatifiği, özellikle de ahlakiliği ele almamız gerektiğini; bu olmaksızın, niçin sınıfın bir ilgi meselesi ve insanlar için bir utanç olduğunu hiçbir şekilde izah edemeyip, büyük ölçüde basit ve yabancı açıklamalar üretmekle kalacağımızı” söyler (Sayer, 2005a, s. 948).

Tabakalaşma çalışmalarında duyguların göz önünde tutulmasıyla ilgili bir diğer önemli mesele, duyguların bizatihi kendilerinin birer sosyal kaynak niteliği taşımasıdır. Bir başka ifadeyle duygular, “yalnızca maddî kaynakların eksikliğine verilen bir tepki de-

ğildir; onların bizatihi kendileri pozitif oldukları zaman yüksek değerli kaynaklardır ve sadece insanların değil sosyal yapının ve kültürün üzerinde de geniş etkileri söz konusudur” (Turner, 2014, s. 179). Dolayısıyla her türlü değerli nesnenin eşitsiz dağılımından kaynaklandığını söyleyebileceğimiz tabakalaşmanın, kendinde birer değerli kaynak olarak duyguların dağılımını analiz etmeden ele alınması eksik olacaktır. Zira birer değerli nesne olarak pozitif duyguların, bunlardan mahrum kalındığında ise negatif duyguların dağılımında da bir tür eşitsizlik söz konusudur. Duyguların kendilerinin birer kaynak niteliği taşıdığı duygu sosyolojisinin kurucularının pek çoğu tarafından ele alınmış olsa da, tabakalar arasındaki eşitsiz dağılımını doğrudan analiz eden çalışmaların Turner’a ait olduğu görülmektedir (Turner, 2010, 2014). Duyguların kendinde birer sosyal değer olduğu iddiası Turner tarafından, diğer değerli kaynaklara ulaşma bağlamındaki döngüsellik ekseninde ele alınarak, tabakalaşma ve sosyal hareketliliğin bir başka boyuttan okunmasını mümkün kılar. Örneğin öfkeli, yabancılaşmış ya da utandırılmış insanlar para gibi ekonomik kaynakları ya da sevgi gibi sosyal kaynakları elinde tutmak için güvenden mahrum kalacak ve bunlara daha az ulaşacaktır (Turner, 2010, s. 168). Duygusal kaynaklar ile ekonomik, sosyal, kültürel vb. kaynaklar arasındaki etkileşim ise duyguların kurumsal alanlara bağlı kolektif birlikler (gruplar, organizasyonlar) ve tabakalaşma sistemlerine mündemiç kategorik birlikler (statü, toplumsal cinsiyet, yaş, etnisite) içerisinde ortaya çıktığı iddiasından hareket eder. Zira toplumda kaynakların değişimi kolektif ve kategorik birliklerin dağılımına göre gerçekleşir. Burada önemli olan mesele ise, bu kaynakların ahlaki tanımlamaları da içeriyor olmasıdır. Dolayısıyla daha fazla kaynak elde edenler ahlaki olarak da diğerlerinden daha değerli hale gelirler. Bu ahlaki değerlendirmeler ise, yüksek ahlaki değerlendirmelere sahip olan bireylerin daha pozitif duyguları tecrübe etmesi gibi farklı duygular yaşamasına yol açacaktır. Bu iddia Simmel’in *genelleştirilmiş sembolik araçlar [generalized symbolic media]* kullanımı üzerinden ahlaki değerlerin ve duyguların bir okumasıdır. Sadece değere işaret etmeyen, aynı zamanda ahlaki imalar taşıyan sembolik araçlar, kaynak olarak paylaşımları muhafaza edilebilirse ekstra pozitif duygusal canlanmaya yol açar. Dolayısıyla sosyologlar daha çok ekonomik kaynak olarak para ve politik kaynak olarak güç üzerinde duruyor olsalar da sevgi, eğitim, bilgi vb. pek çok kaynakla para ve güçten mahrum olmanın telafi edilmesi mümkündür. En genel anlamda tabakaların anlaşılmasında duyguların önemi, pozitif olduklarında sosyokültürel yapıları olumlu görerek uyum sağlamaları ve diğer kaynakları aramada verdikleri güvenle mutluluk ve memnuniyeti artırmaları olmak üzere iki temel noktada görülür (Turner, 2014). Tabakalar arasında negatif ve pozitif duyguların söz konusu eşitsiz dağılımı literatürde belirli duygular üzerinden de tartışılarak ele alınmıştır.

Duygular Sosyal Tabakayla İlgili Ne Söyler: Utanç, Öfke ve Kıskançlık

Genelde sosyal yapı, özelde tabakalar ile duygular arasındaki ilişkiyi inceleyen sosyologlar çoğunlukla ortaya koydukları teorileri belirli duygular üzerinden örnekendirerek ele almışlardır. Utanma, suçluluk, öfke, hınç, kıskançlık, gurur, mutluluk

gibi pek çok duygunun nasıl ortaya çıktığı, paylaşıldığı, sergilendiği ya da gizlendiği tartışılmış ve çeşitli çalışmalarda bunların toplumsal hiyerarşi ile bağı sorgulanmıştır. Bu makalede duyguların toplumsal tabakalarla ilişkisinin nasıl analiz edildiğine örnek olarak utanç, öfke ve kıskançlık duygularının sunulması uygun görülmüştür.

Utanma duygusu, suçlulukla birlikte toplumsal hiyerarşi bağlamında literatürde en çok ele alınan duygulardan biridir. Scheff, Kemper, Sennett, Turner ve Sayer gibi pek çok sosyolog çalışmalarında utanma duygusunu incelemiştir. Utanmanın özellikle suçlulukla ve dolayısıyla modernlikle ilişkisi bağlamında yapılan tartışmalar (Duerr, 1999; Elias, 2013; Kaufman, 1989; Misheva, 2000) makalenin sınırları itibariyle bir yana bırakılıp, toplumsal hiyerarşiyle ilişkisi bağlamında ele alınacak olursa, karşılaşılan en temel meselelerden biri modern toplumda gücün kullanım araçları arasında diğer insanlara eşit olmadığını hissettirmenin ya da onları utandırmanın yer aldığı iddiasıdır (Starrin, 2002, s. 3–4). Simmel’in modanın kaynağı olarak utanmayı zikretmesi ve insanların değişim ve farklılaşmayı isterken aynı zamanda diğer insanların davranış ve görünüşlerinden uzaklaştıklarında utandıklarını söylemesi de bu çerçevede ele alınabilir (Simmel, 1904). Zira Bourdieu’nun sembolik hâkimiyet kavramından hareketle üst sınıfların giyinme kodları gibi belli işaretlerle kurduğu hâkimiyet geri kalmışlık vurgusuyla alt sınıflarda bir utanç olarak tezahür eder (Wilce, 2009, s. 120). Ancak sınıflar ve statüler arasındaki ilişkiye dair daha doğrudan analizlere bakıldığında düşük sosyal statü, düşük sosyal sınıf ve ikinci derecede olmanın utanmanın kaynağı olarak değerlendirildiği görülmektedir. Disiplini sağlamanın modern dönemdeki aracı olan utanma, fiziksel cezanın azalması ve sendikal hakların korunmasıyla otoritenin icrasının bir başka boyutu haline gelmiştir (Sennett, 1992, s. 95–102). Öte yandan saygıdeğerliğin son derece önemli olduğu alt sınıflar, düşük gelir göstergelerini sürekli olarak saklamak için utanç korkusu tarafından yönlendirilir (Felski, 2000). Başkalarının gözünde başarısız olma ya da yoksunlukla ilgili olan utanç, alt tabakalarda bulunan kişiler için negatif yaptırımlarla ortaya çıkan bir duygudur. Bu nedenle Turner işçi sınıfının ve alt sınıfların daha çok rol aldığı kurumsal alanlardaki kolektif birimleri “utanç üreten makinalar” olarak ele alır. “Üstelik başarı elde etmeyle ilgili beklentilerin hiçbir zaman tamamıyla karşılanamayacağıın otorite icrası tarafından sürekli hatırlatılması bireyin duygusal olarak daha fazla yaralanması sonucu doğurur” (Turner, 2010, s. 191). Dolayısıyla insanların dünyadaki konumlarıyla alakalı olan utanma duygusu “kültürel kapitalden, en küçük saygınlıktan yoksun olma farkındalığıdır” (Wilce, 2009, s. 120).

Utanma duygusunun analizinde karşımıza çıkan belki de en önemli sorun, bir tabu olarak utanmanın kendisinin de utanılan bir duygu olduğu (Kaufmann, 1989), dolayısıyla gizlenmeye çalışılarak aslında bastırılıyor oluşudur. Utanmanın bastırılması ise öfke duygusuna yol açar (Scheff, 1990). Bu nedenle sosyal ilişkide bir tür utanç-öfke döngüsünden söz edilir ve utanma duygusu öfkeyle birlikte ele alınır. Genel olarak

bastırılan duygular sadece dönüşmez, aynı zamanda şiddetlenir. Utancın bastırılmasıyla şiddetlenen öfke kişilerarası ilişkilerden yapılara ve kültüre ya da etnik azınlıklar, homoseksüeller gibi değersiz görülen kategorik bileşenlere doğru yayılır ve kişinin sınıf pozisyonu düştükçe utancı tecrübe etme oranı artar. Nesilden nesile aktarılan bu utanç, orta sınıflar söz konusu olduğunda beklenti daha yüksek olduğu için daha yoğun bir öfkeye ve şiddete dönüşür. Kurumsal alanlarda başarı orta sınıflar için ahlaki bir boyut taşıdığından bu utanç aynı zamanda suçluluğu da bünyesinde barındırır. Suçlulukla karışık bu öfke, terörizmin de kaynağıdır (Turner, 2010, s. 190–194). Öte yandan Sayer’in sosyolojide duygu analizlerinde ahlakiliğin eksik bırakıldığına dair yukarıda zikredilen eleştirisi göz önünde tutulduğunda gurur, hınç, merhamet ve aşağılanma ile birlikte utanç ve öfkenin yalnızca etkilenim formları değil, aynı zamanda insanların neye değer verdiklerine göre muamele gördükleri yargılar olduğu da göz önünde tutulmalıdır (Sayer, 2005, s. 948).

Öfke duygusu, öte yandan, işçi sınıfı söz konusu olduğunda ayrı bir öneme sahiptir. Hassasiyetlerin, kibarlığın, nezaketin ve hatta mutluluğun orta sınıfa ait değerler olarak nitelendirilmesi gibi (Ahn, 2007) öfke duygusu da genellikle işçi sınıfıyla birlikte anılır. Özellikle 19. yüzyıl söz konusu olduğunda bu durum daha belirgin bir şekilde göze çarpar. Örneğin bir yandan 19. yüzyılın duygusal kültürünün işçi mücadelesinin dinamiklerini anlamadaki açıklayıcı rolünü, diğer yandan Amerikan İç Savaşı ve büyük grev dalgaları gibi olayların duygusal devrimler olarak analiz edilebileceğini göstermeye çalışan Buchanan, öfkenin sınıf ilişkilerindeki yeri üzerinde durur. 19. yüzyılı sadece Viktoryen baskıların değil aynı zamanda yoğun duyguların değer kazanma çağı olarak ele alarak, evlilikte ve ebeveynlik ilişkilerinde aşkın/sevginin öne çıkarılması gibi sınıf ilişkilerinde de öfkenin merkezi bir rol oynadığı bir durumu analiz eder. Bu bağlamda bugün kapitalizm işçi sınıfı duygularını düzenlemek için çok sofistike yollar geliştirmiş olmasına rağmen 19. yüzyılın hassasiyet dili baskılara direnmek için işçilere önemli fırsatlar sunmaktadır. Böylece işçiler duyguları, otoriteye meydan okumak için, öfkelerini kamusal olarak sergileyerek kullanmıştır (Buchanan, 2014). Bununla birlikte öfkenin bir tür yetersizlik hissinden ya da kendini ifade edememekten kaynaklanan yapısı, düşük gelirli olanların kendi durumlarının sorumlusu olarak zenginleri gördüğü pek çok film ya da roman üzerinden de okunabilmektedir (Chase, Walker & Choudhry, 2014, s. 12). Dolayısıyla öfke, alt sınıflar için bir direniş aracı haline de gelmektedir.

Sınıf ilişkilerinde ortaya çıkan temel duygulardan bir diğeri kıskançlıktır. Zira kıskançlık duygusunun kaynağında genellikle eşitsizlik vardır. Bilhassa piyasa toplumu ve rekabet ilişkileri söz konusu olduğunda karşıdakine imrenme ve dolayısıyla kıskançlık ihtimali de artar. Hatta piyasa toplumunun bu yapısı kıskançlığın utanılacak bir şey olmaktan çıkıp, yalnızca “başkalarının sahip olduklarına ulaşma arzusunun” duyguya dönüşmüş hali olarak görülmektedir (Barbalet, 2004, s. 106). Öte yandan kıskançlığın hınçla birlikte olan ve bireyi kıskandığı şeye ulaşmaya ya da onu yık-

maya yönelten türü ile sadece bir imrenme şeklinde ortaya çıkan ve kıskanılan kişiye karşı bir olumsuzluktan ziyade saygı uyandıran türü arasında da ayırım yapmak gerekmektedir (Sayer, 2005, s. 149). Zira kıskançlık, genellikle eşitlik talebinin diğer insanların da daha az refaha sahip olmasını isteme arzusu olarak anlaşılması ve yıkıcı bir duygu olarak ele alınması nedeniyle eleştirilen bir duygudur (Norman, 2002, s. 43). Ancak kıskançlığın haklı bir duygu olarak görüldüğü zamanlardan söz edilebilir. Rawls'ın daha aza sahip olanların daha çoğa sahip olanları kıskanması şeklindeki genel kıskançlık ve bir rekabet meselesi olan özel kıskançlık arasında yaptığı ayırım bu bağlamda ele alınabilir (1999, s. 466). Genel kıskançlık daha çok sınıfsal bir duruma işaret eder ve evrensel olarak kaçınılmaz ve değiştirilemez bir duygu olan özel kıskançlıktan farklıdır. Bununla birlikte özgürlük, fırsatlar, refah, öz saygı gibi temel şeylerin dağıtımında ortaya çıkan kıskançlık meşru görülebilir (Huges, 2007, s. 352). Burada karşımıza gelirden eşitlik/fırsatlarda eşitlik tartışması çıkar ve kıskançlık daha çok gelire ilgili bir duygu olarak değerlendirildiğinde söz konusu olumsuz vurgular gündeme gelir. Öte yandan kıskançlığın bir adım ötesinde hınç söz konusu olduğu zaman, sınıf sistemini derinden etkileyen bir duygu ile karşı karşıya gelinir. Zira yapısal zıtlıkları sınıf düşmanlığına götüren duygu sınıfları eyleme iten hınçtır (Barbalet, 1992, s. 153). Dolayısıyla kıskançlığın eyleme geçiren bir boyutu söz konusudur ve bu söz konusu boyut göz ardı edildiğinde tabakalaşma çalışmaları bir yönüyle eksik kalacaktır. Zira kıskançlık yalnızca alt ve üst sınıflar arasında değil, örneğin farklı cinsiyetler arasındaki eşitsizlikte de ortaya çıkan bir duygu olarak sınıf tartışmalarının ötesinde genel olarak toplumsal tabakalaşmayla ilgilidir. Bu nedenle kıskançlık duygusunun hangi durumlarda ortaya çıkıp bireyi harekete geçirdiği ve ne tür eylemlere sebep olduğu ile hangi sosyal durumların kıskançlık duygusunu tetiklediği analiz edilerek toplumsal tabakalaşmanın mahiyeti daha derin bir biçimde anlaşılabilir.

Sonuç

Sosyolojide tabakalaşma çalışmaları bugün sınıflara odaklanan ekonomi temelli yaklaşımların bir adım ötesine geçerek kültüre, kimliğe, cinsiyete, beğenilere vs. önem veren tartışmalarla başka bir boyuta taşınmıştır. Söz konusu genişlemenin temelinde hem üretimden tüketime geçiş ve hizmet sektörünün ortaya çıkışı gibi ekonomi temelli dönüşümlerin gerçekleşmesi hem de eşitsizliklerin cinsiyet, ırk, sosyal aidiyet gibi pek çok farklı alanda görülmeye başlaması nedeniyle klasik açıklamaların yetersiz kalması yatar. Öte yandan sosyolojinin kurumsallaşmasını tamamlayarak diğer alanlardan ayrışmasının gerçekleşmesiyle, disiplinlerarası nitelik taşıyan pek çok tartışmanın alana girmesi söz konusu olmuştur. Disiplinlerarası çalışmalar ise, sosyolojinin ortaya çıkışındaki pozitivist yapısının ve rasyonalizm vurgusunun zamanla terk edilmeye başlamasıyla paralel olarak ilerler ve sosyal yapıların anlaşılmasında farklı bileşenlerin değerlendirilmeye alınması söz konusu olur. Duyguların sosyolojik tartışmaya dâhil edilmesi de bu değişmelerle birlikte mümkün hale gelmiştir.

Sosyolojinin kuram ve tekniklerini duygulara uygulayarak, duygular ile sosyal yapılar arasındaki ilişkiyi ele almaya çalışan duygu sosyolojisinin ortaya çıkışı, kuruluşundan bu yana sosyolojik tartışmanın temel meselelerinden olan sınıflar ve tabakaların ele alınmasında da duyguların göz önünde tutulmasına imkân sağlamıştır. Zira duygu sosyolojisinin kurucu isimleri dâhil olmak üzere pek çok düşünür, bilhassa güç ve statü ilişkilerine odaklanarak duyguların toplumsal hiyerarşi ve eşitsizliklerle ilişkisi üzerine değerlendirmelerde bulunmuştur. Bununla birlikte söz konusu çalışmaların üzerinden 40 yılı aşkın zaman geçmiş olmasına rağmen, ne genelde duygu sosyolojisi ne de duygu-tabakalaşma ilişkileri üzerine Türkçe literatürde yeterli sayıda çalışma bulunmaktadır. Dolayısıyla alanın ve temel meselelerinin tanıtıldığı giriş çalışmalarından başlayarak, duyguları sosyal analizin bir parçası haline getiren metinlere ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Bu çalışma söz konusu ihtiyacın bir parçası olarak tabakalaşma çalışmalarında duygulara yer açmak adına yapılmış bir teşebbüstür.

Sınıf çalışmalarında duyguların tartışılmaya başlaması aslında ekonomiden beğenilere, onun bir adım ötesinde değerlere ve duygulara geçen bir derinleştirme süreci olarak görülebilir. Zira Marx'ın açtığı çizgide ekonomi ve sömürü temelli olarak tartışılan sınıflar, bilhassa Bourdieu'nun ekonomik sermayenin yanında, kültürel ve sosyal sermayeye ve habitusa yaptığı vurgularla kültür, estetik ve beğeniler bağlamında daha geniş çerçevede ele alınmaya başlamıştır. Ancak bunun bir adım ötesindeki duygu ve değerler boyutu ana akım sosyolojide hala eksik bırakılan bir boyut olarak kalmıştır. Oysa bireylerin sosyal hayatta eylerken estetik kaygılardan ziyade çoğu zaman yalnızca psikolojik bir tepki olmaktan öte ahlaki olarak da değerli görülen saygınlık, onur gibi duygusal tatmin arayışlarıyla hareket ettiği söylenebilir. Benzer şekilde utanç, aşağılanma, suçluluk gibi negatif duygulardan kaçınma arzusu da bireylerinfillerini belirleyebilir. Bilhassa artık gösterişçi tüketimin merkezde olduğu bir dünyada, ekonomik seviye ve statüler ile bunların taşıyıcısı olan estetik değer ve beğenilerin kendilerine sahip olma ya da onlardan yoksunluk durumuna göre belirli duyguları oluşturması ya da tetikleme kaçınılmazdır. Bir başka ifadeyle alt sınıflarda utanç, öfke, aşağılanma, kıskançlık gibi duyguların; üst sınıflarda ise aksine mutluluk, tatmin, onur gibi pozitif duyguların ortaya çıkması daha kolaydır. Duyguların kendilerinin birer sosyal kaynak olduğu göz önünde tutulduğunda, sahip olma ve yoksunluğun bu tetikleyici niteliğinin bir tür döngüsellik içerisinde gerçekleştiği görülecektir. Bir başka ifadeyle pozitif duygulara sahip olanların pozitif sosyal konumları elde etmeleri ve toplumsal olarak yükselmeleri daha kolayken, tam tersi durum için de aynı bağlantı geçerli olacaktır. Bu minvalde birer sosyal kaynak olarak duyguların tabakalaşma çalışmalarında yer almamasının eğitim, bilgi, estetik gibi diğer sosyal kaynakların göz ardı edilmesinden bir farkı kalmamaktadır. Genelde toplumun ve sosyal yapının, özelde toplumsal tabakaların oluşum ve işleyiş biçiminde duyguların önemi bir kez kabul edildiğinde, geriye bunların pratik çalışmalarla desteklenmesi kalmaktadır.

Received: December 15, 2015

Revision received: May 23, 2016

Accepted: May 31, 2016

OnlineFirst: August 30, 2016

Copyright © 2016 • Istanbul University Department of Sociology

tjs.istanbul.edu.tr/en

DOI 10.16917/sd.43142 • June 2016 • 36(1) • 241–247

Extended Abstract

Classes and Emotions: Making Room for Emotions in Stratification Studies

Merve Betül Üçer¹
İstanbul University

Abstract

Class studies have currently evolved from economy-based approaches to studies that focus on culture, lifestyle, and tastes and have gained a broader perspective in scope and depth. The reasons behind these broader perspectives not only include some economic transformations, such as the shift from production to consumption and the emergence of service industry but also the insufficiency of classical explanations due to the proliferation of inequalities in many different fields, such as gender, race, and social belonging. In this sense, emotions and moral motives represent the factors that continue to be overlooked by stratification analyses that have actually been deepened through the consideration of culture, habits, and tastes. Keeping emotions in sight, generally in sociology and particularly in stratification studies, reveals a deeper dimension of social groups, classes, and strata. No matter to what class individuals belong, their participation in the order of valuable objects and symbols through some quests is fundamentally motivated by the desire to find respect, dignity, and a valuable life. Additionally, the emotional states that are created by inequalities, and may or may not have a moral dimension, should be regarded as new capitals specific to social strata and habitus perpetuated by the members of these strata. In other words, these “deeper” emotional habitus, which generally require a tedious examination, represent a novel and significant way of understanding a class or a social stratum with its members’ behavioral patterns and expectations. In particular, if we think of the centrality of conspicuous consumption in the current society, the desire to enjoy certain esthetical values and tastes, which represent a certain economic level or status, will inevitably trigger certain emotions. This study treats the importance of the emotional dimension, which is ignored in the analysis of the interaction among the social strata, attempts to determine the reasons and process of this neglect, and eventually examines the relation of strata and emotions as resources through the sample of shame, anger, and envy.

Keywords

Class • Stratification • Sociology of emotions • Emotional habitus • Shame • Anger • Envy

¹ Correspondence to: Merve Betül Üçer, Department of Sociology of Religion, Faculty of Theology, İstanbul University, İskenderpaşa Mah. Horhor Cad. Kavalalı Sk. No: 1 Fatih, İstanbul 34091 Turkey. Email: merve.ucer@istanbul.edu.tr

Class studies are dominated by approaches that focus on culture, lifestyle, and taste rather than by economy-based approaches, which leads to the consideration of stratification analyses from broader perspectives that attempt to consider many different factors. The reason behind these broader perspectives is not only certain economic transformations (such as the shift from production to consumption and the emergence of service industry) but also the insufficiency of classical explanations due to the proliferation of inequalities in many different fields (e.g., gender, race, and social belonging). That is to say, some approaches have emerged to critique the traditional notion of class, which concentrate on the meaning of class, and seek novel ideas by bearing in mind the need for a broader and deeper class analysis (Bottero, 2004). Requiring focus on inequalities rather than social classes, this quest has bifurcated and led to many different approaches from those based on the alleged death of class (Waters & Pakulski, 1996) or the centrality of culture to those that hone on identities or tastes. In this context, the emphasis put on emotions by sociologists, who see them as the fundamental component of the sociological analysis, is remarkable.

Since sociology has achieved a certain level of institutionalization and separated from other disciplines, many interdisciplinary discussions have taken place within the field. Interdisciplinary studies continued as theorists and, over time, abandoned the positivist structure and rationalist emphases of sociology. This made the consideration of different factors in the understanding of social formations possible. Emotions have been included in sociological discussions by virtue of these changes. Although today, researchers claim that there is a strong relation between emotions and class inequalities, those who seek to explore emotional and psychic responses to class inequalities are generally oriented towards the field of individual psychology. Even if they keep their analyses within the scope of sociology, they tend to individualize these emotional responses (Reay, 2005). However, it is possible that what makes certain tastes or cultural choices appealing or repulsive for individuals are their emotional and moral motives. Accordingly, these motives represent factors that continue to be overlooked by stratification analyses that have actually been deepened through the consideration of culture, habits, and tastes. Keeping emotions in mind in the field of sociology, and particularly in stratification studies, reveals a deeper dimension of social groups, classes, and strata. This is because “emotion arises in the pattern of structured relationships, and forms the basis of action, which then consolidates or modifies social structures at some later time” (Barbalet, 2004, p. 65).

The sociology of emotion allows for the application of sociological theories and techniques to emotions to reveal their relationship with social structures. This enables researchers to consider emotions as a key factor in understanding classes and social strata. The founding figures of the sociology of emotions as well as their followers concentrate on power and status relations and examine the connection between emo-

tion, social hierarchies, and inequalities. Although these studies were circulated more than forty years ago, Turkish sociological literature still lacks sufficient studies on the sociology of emotions, particularly on the relation between emotions and stratification. Hence, introductory studies outlining the field and partnering key issues with more advanced texts—texts that make emotions a part of social analysis—are required. This study represents an attempt to meet this need and make room for emotions in stratification studies.

When approaching emotions in stratification studies, we first need to consider that social stratification is related not only with how the individual sees him/herself or the other but also with whether s/he has the opportunity to reach good standards of living. In other words, belonging to a certain class is defined not by the others who evaluate or associate us with a certain class position, but by our possession or lack thereof of good standards of living regarded as valuable. The inequalities in the access to these standards do not only deprive individuals of certain resources but also put them in emotional states specific to their class positions. Therefore, it may not be possible to understand a class or a social stratum thoroughly only on the basis of studies that explore the opportunities individuals in this stratum may or may not take to reach good standards of living and their lifestyles. We also need to discuss what kinds of emotions these opportunities and lack of opportunities create and how they are affected by emotions that emerge as a source in itself. Three questions that can be used to start these discussions are as follows:

- i. What occupies the lives of individuals the most? (work-labor-occupation-earning an income)
- ii. What would make them think that they have a good standard of living? (power-status-valuable objects)
- iii. What kinds of behaviors make individuals sad, or how do they think they should treat others? What kind of behaviors do individuals find shameful for themselves? When do they feel guilty? Why do all these behaviors invoke such emotions? (emotions and moral values)

These three questions are equally vital in understanding the class structure and its members' lifestyles, expectations, valuations, and behaviors oriented to both themselves and others. The attempts to answer the first question have led to an approach that defines class belonging by examining an individual's fields of occupation in relation to the economic value that these fields create. Marx's class analyses focus mostly on this point, which is conceived as the foundation of socio-cultural indicators of classes. On the contrary, Bourdieu asserts that the influence and domination of class structure over individuals cannot be explained so simply and that there are milder forms of class

domination that may be understood through concepts such as *cultural capital* and *habitus*. According to Bourdieu, the influence of class structure over its members is mostly made possible through hidden or deep structures and experiences, i.e., cultural capital and habitus. The second question attempts to provoke answers in relation to these structures and experiences. Emerging as the combination of habits and the quest for power and status, cultural capital and habitus (Sayer, 2005b, p. 16) represent the order of economically, culturally, and socially valuable objects or symbols. This order of objects or symbols allows for more useful and deeper ways of identifying and commenting on the class position of individuals. In fact, the third question can be regarded as an attempt to expand the Bourdieuan concepts of cultural capital and habitus, which he evaluates as the hidden and deep structures of class influence. There are two reasons behind such an attempt. First, while leading their lives, class members desire to feel that they have self-esteem and dignity and are respected by others; all these desires involve value-laden emotions that play a significant role in the “quest for status and power.” Although the Bourdieuan emphasis on “quest” is important here, it is crucial to note that the inequalities that orient these quests in the lives of individuals, do not generate predominantly esthetical effects, as Bourdieu argues, but mostly moral and emotional ones (Sayer, 2005b, p. 16). No matter to what class individuals belong, their participation in the order of valuable objects and symbols through some quests is fundamentally motivated by the desire to find respect, dignity, and a valuable life. Second, the emotional states that are created by inequalities, and may or may not have a moral dimension, should be regarded as new capitals specific to social strata and habitus perpetuated by the members of these strata. It might be class-specific emotional habitus such as respect, shame, jealousy, or envy that makes us realize why a class member has a certain piece of furniture in his/her house, a certain piece of clothing on him/her, certain materials in his/her kitchen, or enjoys certain kinds of tastes. We may evaluate all of these things as the deep and mild indicators of a particular class position in and through certain class-specific emotional habitus. In other words, these “deeper” emotional habitus, which generally require a tedious examination, represent a novel and significant way of understanding a class or a social stratum together with its members’ behavioral patterns and expectations. Thus, Sayer argues that “if we are to understand the significance of class, we need to take lay normativity, especially morality much more seriously than sociology has tended to do; without this we are likely to produce bland, alienated accounts which fail to make sense of why class is a matter of concern and embarrassment to people” (2005a, p. 948).

From this perspective, it is easy to realize that the emotional and moral dimensions of social strata have not yet been analyzed sufficiently by mainstream sociology. However, individuals generally act in social life based on some emotional quests for respect and dignity, and these quests cannot be regarded as purely psychological since they also involve a moral value. Similarly, the desire to avoid negative emo-

tions such as shame, humiliation, and guilt influence the actions of individuals. In particular, if we think of the centrality of conspicuous consumption in the current society, the desire to enjoy certain esthetical values and tastes, which represent a certain economic level or status, will inevitably trigger certain emotions. In other words, while negative emotions such as shame, anger, humiliation, and jealousy emerge in lower classes more easily, upper classes are likely to enjoy positive emotions such as happiness, satisfaction, and dignity. Given that emotions are actually social sources in themselves, the triggering effects of possession and deprivation will be perpetuated cyclically. It will be easy for those who enjoy positive emotions to obtain positive social positions and rise in social hierarchies, while those who suffer from negative emotions will end up with lesser positions (Turner, 2010, p. 168). More generally, the analyses of emotions are important in the understanding of social strata for two fundamental reasons: first, positive emotions lead to a positive evaluation of socio-cultural structures and make adaptation easier and second, they function as a source of confidence, which opens up the path to other sources and raises the level of happiness and satisfaction (Turner, 2014). In this context, disregarding emotions as social sources in stratification studies is equivalent to neglecting the importance of education, knowledge, or esthetic. Once the significant role of emotions is accepted in social structures and particularly in the formation and function of social stratifications, all that this perspective will require are practical studies.

Kaynakça/References

- Ahn, J. (2007). *You are my friend today but not tomorrow: Learning middle-class sentiments and emotions among young American children* (Doctoral dissertation, University of Michigan). Retrieved from <http://ebook-finder.com/ebook.php?id=dzceAQAAMAAJ>
- Avcı, U. & Boylu, Y. (2010). Türk turizm çalışanları için duygusal emek geçerlemesi. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 7(2), 20–29.
- Barbalet, J. M. (1992). A macro sociology of emotion: Class resentment. *Sociological Theory*, 10(2), 150–163.
- Barbalet, J. M. (2004). *Emotion, social theory and social structure: A macrosociological approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Başbuğ, G., Ballı, E. & Oktuğ, Z. (2010). Duygusal emeğin iş memnuniyetine etkisi: Çağrı merkezi çalışanlarına yönelik bir çalışma. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 58, 254–274.
- Bottero, W. (2004). Class identities and the identity of class. *Sociology*, 38(5), 985–1003.
- Buchanan, T. C. (2014). Class sentiments: Putting the emotion back in working-class history. *Journal of Social History*, 48(1), 72–87.
- Çelik, M. & Turunç, Ö. (2011). Duygusal emek ve psikolojik sıkıntı: İş-aile çatışmasının aracılık etkisi. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 40(2), 226–250.
- Chase, E., Walker, R., & Choudhry, S. A. (2014). *Poverty and shame: Global experiences*. Oxford, UK: OUP.
- Collins, R. (1975). *Conflict sociology*. New York, NY: Academic Press.

- Collins, R. (1990). Stratification, emotional energy and the transient emotions. In T. Kemper (Ed.), *Research agendas in the sociology of emotions* (pp. 27–67). New York, NY: State University of New York Press.
- Elias, N. (2013/1939). *Uygarlık süreci* (E. Ateşman, Çev.). İstanbul: İletişim.
- Felski, R. (2000). Nothing to declare: Identity, shame and the lower middle class [Special Topic: Rereading Class]. *PMLA*, 115(1), 33–45.
- Güngör, M. (2009). Duygusal emek kavramı: Süreci ve sonuçları. *Kamu-İş Dergisi*, 11(1), 167–183.
- Heise, D. (1979). *Understanding events: Affect and the construction of social action*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hochschild, A. (1975). The sociology of feeling and emotion: Selected possibilities. *Sociological Inquiry*, 45(2-3), 280–307.
- Hochschild, A. (1979). Emotion work, feeling rules and emotions. In M. Millman & R. M. Kanter (Eds.), *Another voice* (pp.180–207). New York: Doubleday/Anchor.
- Hochschild, A. (2003). *The managed hearth*. Berkeley: University of California Press.
- Huges, C. (2001). The equality of social envies. *Sociology*, 41(2), 347–363.
- Kart, E. (2011). Bir duygu yönetimi süreci olarak duygusal emeğin çalışanlar üzerindeki etkisi. *Çalışma ve Toplum*, 3, 215–230.
- Kaufman, G. (1989). *The psychology of shame*. New York, NY: Springer.
- Kaya, U. & Serçeoğlu, N. (2013). Duygu işçilerinde işe yabancılaşma: Hizmet sektöründe bir araştırma. *Çalışma ve Toplum*, 1, 311–346.
- Kemper, T. (1978). *A social interaction theory of emotions*. New York, NY: Wiley.
- Kemper, T. (1990). Themes and variations in the sociology of emotions. In T. Kemper (Ed.), *Research agendas in the sociology of emotions* (pp. 3–23). New York, NY: State University of New York Press.
- Kemper, T. (2011). *Status power and ritual interaction: A Relational reading of Durkheim, Goffman and Collins*. Surrey: Ashgate.
- Misheva, V. (2000). *Shame and guilt*. Uppsala: Uppsala University.
- Norman, R. (2002). Equality, envy, and the sense of injustice. *Journal of Applied Philosophy*, 19(1), 43–54.
- Nowotny, H. (1981). Women in public life in Austria. In C. F. Epstein & R. L. Coser (Eds.), *Access to power: Cross-national studies of women and elites* (pp. 178–192). London, UK: Sage.
- Oral, L. & Köse, S. (2011). Hekimlerin duygusal emek kullanımı ile iş doyumu ve tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkiler üzerine bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(2), 463–492.
- Özkaplan, N. (2009). Duygusal emek ve kadın işi/erkek işi. *Çalışma ve Toplum*, 2, 15–24.
- Rafferty, K. (2011). Class-based emotions and the allure of fashion consumption. *Journal of Consumer Culture*, 11(2), 239–260.
- Rawls, J. (1971/1999). *A theory of justice*. Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Reay, D. (2005). Beyond consciousness? The psychic landscape of social class. *Sociology*, 39(5), 911–928.

- Sayer, A. (2005a). Class, moral worth and recognition [Special Issue: Class, Culture and Identity]. *Sociology*, 39(5), 947–963.
- Sayer, A. (2005b). *The moral significance of class*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Scheff, T. (1979). *Catharsis in healing*. Berkeley: University of California Press.
- Scheff, T. (1990). *Microsociology: Discourse, emotion, and social structure*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Scherke, K. (2010). Sociology of emotions. In C. Crothers (Ed.), *Historical developments and theoretical approaches in sociology* (Vol. I, pp. 266–287). London, UK: EOLSS Publishers/UNESCO.
- Seçer, Ş. & Tınar, M. Y. (2004, Ekim). İş yerinde tükenmişlik kaynağı olarak duygusal emek: Hemşireler üzerinde yapılan bir araştırma. 9. Ulusal Ergonomi Kongresi'nde sunulan bildirisi, Denizli.
- Şengül, A. (2009). Hizmet işletmelerinde yüksek ilişki kalitesine ulaşılmasında sınır birim iş-görenlerinin duygu işçisi olarak değerlendirilmesi. *Ege Akademik Bakış*, 9(4), 1193–1211.
- Sennett, R. (1992). *Otorite*. İstanbul: Ayrıntı.
- Sennett, R., & Cobb, J. (1993). *The hidden injuries of the class*. London, UK: W. W. Norton & Company.
- Simmel, G. (1904). Fashion. *International Quarterly*, 10(1), 130–155.
- Starrin, B. (2002). *Unemployment, poverty and shame: Exploring the field*. Retrieved from <http://www.humiliationstudies.org/documents/StarrinUnemploymentPovertShame.pdf>
- Thoits, P. A. (1989). The sociology of emotions. *Annual Review of Sociology*, 15, 317–342.
- Turner, J. (2010). The stratification of emotions: Some preliminary generalizations. *Sociological Inquiry*, 80(2), 168–199.
- Turner, J. (2014). Emotions and societal stratification. In J. E. Stets & J. H. Turner (Ed.), *Handbook of sociology of emotions* (Vol. II, pp. 179–197). Springer: California.
- Von Scheve, C. (2013). *Emotion and social structures: The affective foundations of social order*. New York, NY: Routledge.
- Waters, M., & Pakulski, J. (1996). *The death of class*. London, UK: Sage.
- Wilce, J. M. (2009). *Crying shame: Metaculture, modernity, and the exaggerated death of lament*. Oxford, UK: Wiley-Blackwell.